

УДК 316.728:616.89-008.442.332/.335

DOI: 10.26565/2227-6521-2022-48-03

САДОМАЗОХІЗМ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ

Зубарев Олександр – кандидат соціологічних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Майдан Свободи 4, 61122, Україна, alexandr.zubarev@karazin.ua, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9722-2851>

У статті розглядається феномен садомазохізму в контексті повсякдення. Зазначається, що конструктивістське розуміння повсякдення спирається на тлумачення соціальної дії, запропоноване М. Вебером. У веберівській типології найвищим ґатунком є цілераціональний тип соціальної дії, який передбачає модель людини раціональної, яка керується раціональними мотивами та обирає найоптимальніший проект дії задля досягнення поставленої мети. Тоді як афективна дія перебуває на маргінесах інтересу соціології. Між тим, як показує З. Фройд, повсякдення не є якоюсь стерильно-раціональною реальністю, у повсякденні несвідоме проявляє себе в обмовках, помилкових діях, описах тощо, в основі яких, цілком можливо, можуть бути неусвідомлені садомазохістські бажання. Автор звертається до історії вивчення садомазохізму, розглядаючи концепції таких авторів, як Р. фон Крафт-Ебінг, З. Фройд, Е. Фромм, З. Лев-Старович, Л. Ейдельберг, Г. Мюррей. Окрема увага приділена концепції такого сучасного дослідника, як Мартін Кантор, який виходить із того, що садомазохізм не можна зводити лише до сексуального садомазохізму чи практики BDSM, насправді це набагато складніше соціальне явище. Згідно М. Кантора, у широкому розумінні садомазохізм проявляється у владі, контролі, домінуванні та підпорядкуванні, динаміці, яка є всепроникною в нашому житті, від дому – і до роботи. У повсякденні прояви садомазохізму ми бачимо на прикладі садомазохістських матерів; дітей, батьків у колі сім'ї; садомазохістських шлюбів та розлучень; корпоративного садомазохізму; садомазохістських компаній; садомазохістських працівників; садомазохістського writer's block. У цьому ракурсі повсякдення постає перед нами як реальність, де люди діють не для того, щоб досягати раціональних цілей, а заради бажання володарювати та підкорятися.

Ключові слова: садомазохізм, повсякдення, володарювання, підкорення, соціальна дія.

Для цитування: Зубарев О. С. Садомазохізм у повсякденному житті. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2022.48. С. 21-28 <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2022-48-03>.

Постановка проблеми

Веберівський номіналістичний поворот до соціальної дії як першоджерела соціальності остаточно, здавалося б, утвердив раціоналістичне розуміння людини в соціології. Відтепер стверджувалося, що її предметне поле охоплює всі явища, які мають своєю основою соціальну дію, тобто поведінку, яка є осмисленою індивідом та орієнтованою на іншого або інших суб'єктів. Із взаємно орієнтованих соціальних дій, взаємних експектацій акторів і складається соціальний світ, який здається нам існуючим незалежно від нашої волі. Згідно М. Вебера, цей світ ставатиме все більше раціональним, адже раціональність – доля Заходу. Афективна соціальна дія розглядається М. Вебером, здається, тільки через те, що в ній можливо знайти раціональний компонент, тобто вона має значення для соціології лише настільки, наскільки багато в ній раціональності.

Цю впевненість у раціональній природі людини беззастережно переймає А. Шюц. Розмірковуючи над структурою повсякденного життєвого світу, він розглядає індивіда як абсолютно раціональну істоту, яка конструює проекти майбутньої дії у своїй свідомості, обираючи із них найбільш вигідний. Можна стверджувати, що в соціології повсякдення А. Шюца [1] афективне, ірраціональне еліміновано остаточно. Але чи справді повсякдення таке, яким його змальовує соціологічний конструктивізм? Чи не занадто мало в нашому уявленні про повсякдення всього того, без чого повсякдення, здається, в реальності не існує: влади, еротики, сексуальності, бажання підкорюватися та бути поневоленим?

Ступінь наукової розробки проблеми

У філософському знанні проблематика ірраціонального в суспільному житті була розвинута у некласичній філософії, яскравими представниками якої є А. Шопенгауер та Ф. Ніцше. Пізніше ідеї некласичної філософії на наукових засадах розвинув З. Фройд, запропонувавши концепт несвідомого. З. Фройд називає садизм та мазохізм особливими перверсіями, усвідомлюючи їхню нерозривну єдність, хоча зв'язок між садизмом, мазохізмом і повсякденням у нього з'ясований недостатньо [2]. У роботі

«Психопатологія повсякдення» З. Фройд [3] аналізує забування власних імен, іноземних слів, словосполучень, обмовки й описки, забування вражень і намірів, дії, що робляться «помилково», симптоматичні і випадкові дії, які трапляються у повсякденні, в яких, на його думку, виявляється несвідоме. У фройдівській концепції повсякдення перенасичене симптомами невротичних душевних процесів, які тільки потрібно вміти помічати. Відкритим залишається питання про роль у повсякденні садомазохістських нахилів як компоненту несвідомих потягів людини. Можна припустити, що є цілий пласт випадкових дій, слів, описок, які мають садомазохістське забарвлення; є царини повсякдення, в яких складаються особливо сприятливі умови для проявів садомазохізму, приміром, де присутній помітний дисбаланс влади, відносини владного підпорядкування, нерівність тощо. Така логіка відкриває шлях від психолого-психіатричного потрактування садомазохізму – до широких соціологічних та філософських узагальнень. Садомазохізм розглядається в контексті дослідження сучасного суспільства [4], конструювання історії [5], риторики білої маскуліної віктимності [6], міста, міської ідентичності та міського образу життя [7], пасивної агресії [8], повсякдення [9, 10], влади та суб'єктивності [11], дослідження культурних форм спільнот, які вдаються до садомазохістських практик [12].

Мета цієї статті полягає в тому, щоб простежити розвиток уявлень про садомазохізм від психіатричних до соціологічних концептуалізацій, здійснених на межі психіатрії та соціології повсякдення.

Виклад основного матеріалу

До наукового обігу терміни «садизм» та «мазохізм» уперше ввів Р. фон Крафт-Ебінг у роботі «Сексуальна психопатія» (1886) [13], про яку часто згадують у контексті історії сексуальності. Це одна з перших робіт із сексології, в якій докладно описується різноманіття незвичних проявів сексуальності людини (у тодішній термінології «сексуальних психопатій»). Термін «садизм» був утворений від ім'я французького письменника Донатьєна Франсуа де Сада (1740–1814), також відомого як маркіз де Сад, який описав цей феномен у своїх романах «Сто двадцять днів Содома», «Джульєтта» та інших, написаних під час його ув'язнення в Бастилії. Інколи твори де Сада розглядають як іронічну антитезу філософії Ж.-Ж. Руссо, який вважав, що, якщо позбутися соціальних конвенцій, то проявиться блага людська природа, і людина стане щасливою. У художніх творах де Сада все зовсім не так, не за планом, оскільки, як тільки соціальні норми зникають, проявляється не блага людська природа, а садомазохізм. Термін «мазохізм» також утворений за ім'ям письменника Леопольда фон Захер-Мазоха (1836–1895). У цього автора є частково автобіографічний твір «Венера в хутрах», в якому описані ситуації, коли в героя задоволення тісно асоціювалося із покараннями, підкоренням, побиттям.

У цей час для позначення зазначених феноменів також використовувався термін «алголагнія» (від давньогрецького ἄλγος – «біль» и λαγνεία – «хіть», «пристрасть», «хтивість»), запроваджений Альбертом фон Шренк-Нотцінгом, який розрізняв активну алгалогію – відчуття задоволення від заподіяння болю і пасивну алгалогію – відчуття задоволення від переживання болю. У терміні алголагнія підкреслюється зв'язок між болем та задоволенням, тобто алголагнія – це схильність отримувати задоволення від болю: або заподіяння болю, або відчуття болю. Р. фон Крафт-Ебінг трактував садизм та мазохізм ширше – як психологічні категорії [2]. І це слушно, адже мазохіст, наприклад, відчуває насолоду не тільки від болю, але й від того, що повністю перебуває у владі іншої людини, підкоряється їй, втрачаючи на певний час власне «Я».

Робота Р. фон Крафта-Ебінга «Сексуальна психопатія» – це книга, яка становить інтерес передусім для істориків психіатрії, тобто її не слід сприймати як актуальне джерело знань про людську сексуальність, однак саме у цій роботі ми знаходимо перші наукові визначення садизму та мазохізму. Р. фон Крафт-Ебінг визначає садизм як «відчуття статевого задоволення, що доходить до оргазму від бачення та переживання покарань та інших жорстокостей, що заподіюються людині або навіть тварині; садизмом називається також прагнення завдати іншим живим істотам приниження, страждання, навіть біль та рани з метою викликати відчуття сексуального задоволення» [13].

Мазохізм автор розглядає як протилежне до садизму явище. Якщо садизм виявляється в бажанні завдати болю сексуальному об'єкту та отримувати від цього насолоду, то мазохізм – у бажанні отримувати насолоду від болю, приниження, що завдає сексуальний об'єкт. «Під мазохізмом, – пише Р. фон. Крафт-Ебінг, – я розумію своєрідну девіацію психічного статевого життя, яка полягає в тому, що суб'єкт на ґрунті статевих відчуттів і спонукань перебуває у владі того уявлення, що він повинен бути цілком і безумовно поневолений волею особи іншої статі, що ця особа має поводитися з ним, як із рабом, всіляко принижуючи та третуючи його» [13].

З. Фройд у роботі «Три нариси із теорії сексуальності» розглядає садизм та мазохізм як одні з найголовніших «сексуальних перверсій» та висловлює декілька важливих думок. По-перше, садизм є компонентом нормальної сексуальності, який був висунутий на перший план. Бувши частиною сексуального потягу, він стає чимось основним. Перверсія має місце тоді, коли задоволення та завдання болю є нерозривними, тобто коли людині складно або неможливо досягти сексуального задоволення якось по-іншому, тобто не завдаючи моральних чи фізичних страждань іншій людині. По-друге, для мазохізму властиве нерозривне поєднання задоволення з відчуттям фізичної та душевної болі, що завдає сексуальний

об'єкт. Мазохізм може або проявлятися первинно, тобто спостерігатися від початку як самостійне явище душевного життя, або розвиватися з садизму шляхом перетворення, інверсії, в наслідок якої об'єктом насильницьких дій стає сама особистість. По-третє, садизм та мазохізм займають особливе місце серед перверсій, адже протилежність активність/пасивність – це загальні риси сексуального життя. Причому активна та пасивна форми завжди спостерігаються у одного й того ж індивіда, але в різній мірі. З. Фройд стверджує, що якщо людина відчуває задоволення від завдання болю іншій людині, то вона може відчувати задоволення і від того, що їй будуть завдавати болю. Садист він завжди частково мазохіст, і навпаки [2]. Є багато різних перверсій, але щодо більшості з них не можна сказати, що вони в рудиментарній формі присутні в кожній людині¹.

Звісно, ідеї З. Фрейда також не слід сприймати як істину в останній інстанції. Як мені одного разу слушно зауважили на лекції, поняття активність/пасивність і садизм/мазохізм не можна розглядати як співвідносні, тому що у людини може проявлятися активна сторона і в той же час вона може бути мазохістом. Наприклад, людина тримає ситуацію під контролем, але при цьому їй потрібно відчувати біль, або партнер під час сексу не рухається, але активно дає вказівки, що робити. До речі, абревіатура BDSM, яка є скороченням від BDDSSM, враховує це розрізнення понять: BD – bondage і discipline; DS – domination і submission; SM – sadism і masochism.

У З. Фрейда є окрема робота, присвячена генезі мазохізму «Дитину б'ють: до питання походження сексуальних перверсій» [16]. Ця робота, по суті, є клінічними спостереженнями та висновками з них, які автор виводить на основі аналізу особливостей психосексуального становлення шістьох осіб (чотирьох жінок та двох чоловіків). До З. Фрейда зверталися пацієнти з істерією та неврозом нав'язливих станів і він помітив, що дуже часто вони мають схожу фантазію, яка полягає в тому, що «дитину б'ють». З. Фройд задається питанням, звідки ця фантазія походить? Хто є суб'єктом та об'єктом здійснення насильницьких дій? Як ця фантазія змінюється з часом? Пацієнти просто констатували наявність цієї фантазії і нічого більше сказати про неї не могли, просто стверджували, що в цій фантазії б'ють дитину, і дещо ще: що вона має сексуальний відтінок і що вони відчувають щось на зразок сексуального збудження. Більше дізнатися про те, що означає ця фантазія, може дозволити психоаналіз.

Якою є ця фантазія, мазохістською або садистською? При першому наближенні, вона здається більшою мірою садистською, оскільки людина фантазує щодо заподіювання страждань однією людиною іншій. З. Фройд припускає, що ця фантазія – результат того, що «одна з компонентів сексуальної функції обігнала іншу та стала самостійною. Ця перверсія може спостерігатися у дорослому віці, якщо ці враження не будуть витіснені або сублімовані» [16], до чого була певна конституційна схильність. Тобто причина цієї події у душевному житті людини криється десь у глибинах її психічної конституції. Як і будь-яке складне психічне явище, садизм має багато причин, і З. Фройд аналітично виокремлює та розглядає лише один із факторів – психологічний². Після цього на цих враженнях якимось чином був зафіксований сексуальний потяг: фантазування щодо ситуації биття дитини почало викликати у людини певні сексуальні переживання.

Далі З. Фройд детально розглядає фази розвитку цієї фантазії, які дозволяє реконструювати психоаналіз. Перша фаза фантазії биття у жінок полягає в тому, що у цій фантазії б'ють іншу дитину, але б'є не той, хто фантазує. Б'є доросла людина, скоріше за все, батько. Отже, це фантазія, яку можна розшифрувати як «*батько б'є дитину*» або «*батько б'є невинну дитину*», адже дітей, яких люблять, зазвичай не б'ють. На другій фазі цієї фантазії також б'є батько, але б'ють вже того, хто фантазує. Ця фантазія тепер може бути розшифрована як «*мене б'є батько*». На третій фазі батько не є тим, хто б'є. Це інша людина, яка замінює батька (шкільний вчитель, наприклад). Сама людина, яка фантазує, у цій фантазії не з'являється. Якщо запитати людину про її місце у цій фантазії, то вона скаже: «*Я, напевно, спостерігаю*». Б'ють, як правило, хлопчиків. На третій фазі ця фантазія, так само як і на першій, є джерелом сексуального збудження.

Дослідження фаз розвитку цієї фантазії дозволяє простежити, як садизм трансформується у мазохізм, тобто простежити генезу мазохізму як інверсії садизму, коли об'єктом насильницьких дій стає сама людина.

З. Фройд описує ситуацію комплексу Електри, коли маленька дівчинка з ніжністю фіксується на батькові і починає відчувати амбівалентні почуття до матері. Однак, окрім матері, у житті дівчинки

¹ У сучасних визначеннях садизму та мазохізму використовується як родове поняття «парафілія» [14, 15]. Наприклад, розлад сексуального садизму визначається як «парафілічний розлад у DSM-5, що характеризується повторюваним та інтенсивним сексуальним збудженням від фантазій, потягів або поведінки, пов'язаної з фізичними чи психологічними стражданнями іншої людини. Щоб відповідати діагностичним критеріям, особа повинна або відтворити ці фантазії чи спонукання з іншою особою без згоди, або ці фантазії чи спонукання мають спричинити у індивіда клінічно значущий дистрес чи проблеми в соціальній, професійній чи інших сферах життя» [15]. Сьогодні все частіше говориться про необхідність більш чіткого розрізнення садомазохізму за згодою та без згоди як фундаментального принципу категоризації відповідних явищ у психологічному, моральному, правовому сенсі.

² Теорії походження садизму дуже багато. Наприклад, деякі з них пояснюють садизм особливостями пренатального розвитку людини.

присутні інші діти: молодші чи старші сестри та брати, з якими потрібно ділити любов батьків. Дитина починає розуміти, що побої означають відмову в любові та приниження, тому фантазія про биття іншої дитини приносить задоволення не залежно від того, чи дійсно це відбувається, адже це означає: «Батько не любить іншу дитину, *батько любить лише мене*». Відтак, на першому етапі ця фантазія задовольняє ревності дитини, її бажання бути єдиним об'єктом батьківської любові.

Ці перші лібідозні почуття, перший вибір любовного об'єкта рано чи пізно зазнає витіснення, і в цьому сенсі перша любов, дійсно, завжди нещасна. «Настає час, – пише З. Фройд, – коли ці ранні квіти в'януть від морозів: жодна з цих інцестуозних закоханостей не може уникнути долі витіснення. Вони піддаються йому або за тих чи інших зовнішніх приводів, які можна простежити і які викликають якесь розчарування, при ненавмисних образах, при небажаному народженні нового брата чи сестри, що сприймається як невірність, або ж без подібних приводів, зсередини, можливо, лише через силу простої відсутності свого завершення, за яким занадто довго нудилися» [16]. Все перелічене саме приводи, а не причини, бо інцестуозні закоханості згасають тому, що мають згаснути, бо «настає їхній час, діти вступають у якусь нову фазу розвитку, на якій вони повинні повторити витіснення інцестуозного вибору об'єкта, що відбулося в людській історії, подібно до того, як спочатку вони мали зробити такий вибір» [16].

Заразом із витісненням інцестуозних потягів, які продовжують жити у несвідомому, з'являється почуття провини. Зміст першої фази розвитку фантазії, який у розгорнутому вигляді полягає в тому, що «*він (батько) любить лише мене, а не іншу дитину, бо цю останню він б'є*», на другій фазі зазнає «жорстокої» інверсії під впливом почуття провини: «*Ні, він тебе не любить, оскільки він тебе б'є*». Фантазія другої фази, що, як правило, не усвідомлюється, виражає вину за любов до батька, це мазохістська фантазія, тобто усвідомлення вини перетворює садизм на мазохізм. У цій фантазії, в якій регресія перетворює «Батько любить мене» в «Батько б'є мене» зустрічається усвідомлення вини та еротика, це покарання за заборонену генітальну любов, але й регресивне її заміщення. У цьому З. Фройд бачить сутність мазохізму.

На третій фазі, коли той, хто фантазує, постає як сторонній спостерігач, а фігура Батька заміщується іншими особами – вчителями чи вихователями, фантазія биття начебто знову повертається у сферу садизму. Здається, що у твердженні «*Батько б'є дитину, він любить лише мене*» акцент зміщується на першу частину після того, як друга була витіснена. Однак, зазначає З. Фройд, садистською є лише форма цієї фантазії, задоволення, яке вона приносить, має мазохістський характер. Анонімні діти, яких б'ють, це заміщення власної особистості того, хто фантазує. На цій фазі діти, яких б'ють, це в основному хлопчики як у фантазіях чоловіків, так і у фантазіях жінок.

З. Фройд припускає, що зародком усіх перверсій є Едипів комплекс, а такі перверсивні фантазії, як фантазія биття, є чимось на зразок «рубців», які залишилися після того, коли «процес уже завершився». Людині, ймовірно, єдиній серед вищих тварин випала доля «двічі починати своє сексуальне життя – спочатку, як і всім іншим створінням, у ранньому дитинстві, а потім знову, після довгої перерви, у пубертатний період» [16]. Генезу мазохізму аналіз фантазії биття пояснює лише приблизно. Результати начебто свідчать на користь того, що «мазохізм не є вираженням первинного потягу, а виникає в силу обернення садизму проти власної особистості, тобто завдяки регресії від об'єкта до Я» [16]. Перетворення садизму в мазохізм відбувається під впливом почуття провини, що бере участь в акті витіснення. Витіснення призводить до трьох значимих наслідків: воно робить несвідомими результати генітальної організації; примушує її (тобто генітальну організацію) регресувати на більш ранню садистсько-анальну стадію; перетворює садизм цієї стадії у пасивний, нарцисичний мазохізм [16]. Така у загальних рисах концепція генези мазохізму, яку пропонує З. Фройд.

Садизм та мазохізм, їхні види, розглядаються в більшості класичних та сучасних працях з сексуальності людини. Так, польський психіатр Збігнев Лев-Старович, категоризуючи садизм та мазохізм як нетипові сексуальні орієнтації, або девіації, виокремлює три види сексуального садизму: уявний, пасивний та агресивний садизм [17]. Уявний садизм полягає в тому, що людина подумки уявляє собі садистські дії стосовно еротичного об'єкта, не реалізуючи їх на практиці у своєму сексуальному житті, тобто садизм обмежується лише умоглядною формою. Пасивний садизм виявляється в тому, що під час сексу людина свідомо уникає задоволення очікувань та потреб партнера з метою дошкулити йому, побачити його розчарованим, змусити відчувати дискомфорт. Очікування та потреби партнера відомі, але людина свідомо ухиляється від їхньої реалізації. Також це може бути здійснення дій, яких партнер не любить. Агресивний садизм – широкий спектр поведінки: від психічного приниження, тиранізму, нав'язування неприйнятних для іншої особи типів сексуальної активності до дій, деструктивних для тіла партнера (наприклад, побиття з допомогою рук і ніг, нанесення ран тощо). Крайній прояв агресивного садизму – вбивство на сексуальному підґрунті.

Збігнев Лев-Старович розрізняє чоловічий та жіночий садизм. Частіше садизм зустрічається у чоловіків, ніж жінок. У чоловіків частіше спостерігаються такі фізичні форми садистської агресії, як

побиття, нанесення ран тощо, а у жінок психічні форми – підвищення вимог до заздальгідь нездійснених; опис переваг інших сексуальних партнерів, зневажливі зауваження тощо [17].

Е. Фромм у роботі «Анатомія людської деструктивності» [18] пропонує широке розуміння садизму та мазохізму. Як зауважує автор, відомі три види садистських нахилів. Перший вид садистських нахилів полягає у прагненні поставити інших у залежність від себе, щоб отримати над ними абсолютну і необмежену владу, перетворити їх у своє слухняне знаряддя і зробити податливими, як глина в руках гончара. Другий вид садистських нахилів ґрунтується на внутрішньому прагненні не тільки безроздільно керувати іншими, але й експлуатувати їх, використовувати, обкрадати, потрошити, висмоктувати з них все "істивне". Подібне бажання може поширюватися як на матеріальні, так і на нематеріальні об'єкти, наприклад почуття або інтелект даної особи. Третій – це пристрась завдавати іншим біль або спостерігати за їхніми стражданнями, фізичними чи/та духовними. Йдеться про фізичне насильство, приниження, прагненні побачити інших збентеженими, розгубленими, у принизливому або скрутному становищі.

На думку Е. Фромма, для людини із садистськими нахилами властиво: прагнення до встановлення повного контролю над іншими людьми, що дає людині відчуття всемогутності та спотворює її психіку; пошук знайомства з людьми, яких вона може підкорити собі та уникнення контактів із людьми, що є сильнішими; демонстрація поваги до людей, у яких є влада; відчуття страху перед майбутнім, яке здається їй невідконтрольним.

Окремо треба сказати про мазохізм, оскільки його осмислення не обмежується фрейдівською концепцією. Збігнев Лев-Старович зазначає, що уявлення про мазохізм, як і про садизм, пережили певну еволюцію: від розуміння мазохізму як сексуальної девіації, яка полягає у досягненні статевого задоволення через духовне та фізичне страждання, що здійснює партнер чи сам індивід замість або у процесі сексу, до більш широкого його розуміння як характеристики особистості [17].

Л. Ейдельберг вбачає причини мазохізму у переживаннях раннього дитинства: задоволенні, що виникає під час фізичного покарання батьками; моральних переживаннях дитиною своєї малоцінності. Тобто, по суті, стверджує, що в основі мазохізму лежать асоціативні зв'язки між болем та задоволенням, які виникають у дитинстві. Е. Фромм пов'язує мазохізм із почуттям самотності та відсутності почуття значимості. Людина шукає, до кого прив'язатися, вона прагне позбутися власного індивідуального Я та відчути себе в безпеці. Інколи почуття самотності настільки сильне, що людина бачить вихід лише в смерті. Г. Мюррей вважає, що у мазохізмі потрібно бачити реалізацію потреби встановлення зв'язків з іншими людьми ціною приниження перед ними, демонстрації покірності. Це форма пошуку контакту з людьми, прихильності до себе навіть ціною страждання. Мазохізм може проявлятися у провокуванні агресії та утисків щодо себе або агресивній поведінці проти власного Я. Така мазохістська позиція щодо себе може втілюватися у моральному мазохізмі, коли людина надто суворо оцінює свої вчинки, вважає себе грішником, який заслуговує тільки на осуд [17].

Збігнев Лев-Старович виокремлює декілька форм, у яких реалізується мазохізм: підкорення іншій людині, що поєднується з самоприниженням, налаштованість на вдоволення віх примх партнера та відмови від власних потреб; мазохістські потреби реалізуються в сексуальних фантазіях; реалізація мазохістських потреб поза шлюбом; провокування іншої людини на невдоволення, агресію; провокування іншої людини до садистських сексуальних дій [17].

Отже, розуміння садомазохізму динамічно розвивалося від визначення цього явища як сексуальної девіації до визнання, що це характеристика особистості. Однак на цьому реконфігурації не зупинилися. Садомазохізм почав розглядатися як соціальний феномен у зв'язку з соціологічною проблематикою. Зокрема, у 1992 році вийшла робота американської соціологині Лінн Ченсер «Садомазохізм у повсякденному житті. Динаміка влади і безсилля» [10], яка містить соціологічну інтерпретацію садомазохізму. На її думку, сексуальний садомазохізм є лише найвідомішим проявом того, що насправді є набагато більш широким соціальним феноменом. Авторка обговорює поширеність садомазохістських культурних образів у США та досліджує садомазохізм у соціальних умовах (школа, робоче місце), а також у зв'язку з расою та гендером.

Гарно ілюструє поворот до широкого трактування садомазохізму книга сучасного дослідника Мартіна Кантора, яка називається «Соціальний садомазохізм: як емоційне домінування та покірність впливають на життя людей» [9]. Як і Лінн Ченсер, автор переконаний, що садомазохізм не зводиться до практики BDSM, у широкому розумінні садомазохізм проявляється у владі, контролі, домінуванні та підпорядкуванні, динаміці, яка є непомітною та всепроникною в нашому житті: від дому – і до роботи. М. Кантор виокремлює аспекти, в яких садомазохізм проявляється в нашому повсякденному житті: садомазохістські матері, діти та батьки; садомазохістські шлюби й розлучення; корпоративний садомазохізм; садомазохістські компанії; садомазохістські працівники; садомазохістський writer's block³.

³ Це стан, пов'язаний переважно з письменництвом, але може стосуватися будь-якої творчої діяльності, коли автор або не в змозі створювати нову роботу, або відчуває спад творчої активності.

Садомазохізм вдома. На мікрорівні соціальних взаємин садомазохізм може проявлятися в найрізноманітніших формах. М. Кантор ілюструє садомазохізм матері на прикладі листа, написаного однією матір'ю до інших людей на дуже важливе свято, коли адресанти перебували, ймовірно, у гарному настрої. Матір використовує святковий лист щоб зіпсувати настрій своїй подрузі, у котрій раз пригадуючи невдячність трьох своїх дітей. Цей лист ілюструє зв'язок між садизмом (стосовно адресантів) та мазохізмом (стосовно матері, яка в безкінечній румінації заподіює собі ще більше болю). Садомазохізм дітей автор розглядає на прикладі усиновлених дітей, які починають звинувачувати своїх батьків-усиновителів і для яких сенсом життя стає знайти свою «справжню матір». Типова реакція батьків – це благання, які супроводжуються завіряннями, що вони любили дитину так само сильно, як це робила б її біологічна мати; ці завіряння часто закінчуються питанням: «Чому ти це зі мною робиш?» Це тільки підживлює садомазохізм. М. Кантор підмічає, що коли батьки просто перестають брати участь у цій садомазохістській грі, стосунки покращуються, ознакою чого може бути телефонний дзвінок дитини та питання: «Все добре? Я хвилююся за вас». Боротися з цим садизмом за допомогою мазохізму непродуктивно, набагато краще тримати дистанцію до тих пір, поки рівень панічного шкодування дитини за минулим не стане нестерпним. Садомазохістською може бути поведінка батька щодо сина. М. Кантор наводить приклад батька, який найняв свого сина працювати на нього, що потім вилилося в суперництво між батьком та сином і негативні наслідки для родинного бізнесу. Батько навмисно доручив сину робити те, що той ненавидів робити. По суті, це був спосіб помститися синові за те, що той молодше та сильніше, ніж він. Брат батька згодився з цим, щоб отримати подальші переваги та помститися брату-супернику (*the rival sibling*⁴). Будучи мазохістом, син згодився на це, поступаючись батькові та завдаючи собі шкоди, щоб не завдати збитків компанії, яка виплачувала йому заробітку плату. Суперництво з едиповим відтінком завершилося закриттям бізнесу та погіршенням стосунків між всіма учасниками.

Садомазохістські шлюби та розлучення. Як зауважує М. Кантор, «повсякденність наповнена тонкими садомазохістськими провокаціями у відносинах. Діагноз садомазохістського розладу особистості слід ставити лише в тому випадку, якщо така поведінка стає звичною. Постійні садомазохістські провокації я вважаю головною причиною розлучення» [9]. Автор розвиває думку про розлучення як садомазохістську взаємодію та результат накопичення сотень «щоденних садомазохістських мінінегативних взаємодій» [9]. Щоб запобігти розлученню, кожен член подружньої діади має пам'ятати про те, як легко стосунки заражаються садомазохістськими жорстокостями. Це можуть бути тривіальні оральні депривації, проблеми з контролем, розігрування едипової боротьби – все це накопичуються поки «соломинка не зламає спину верблюду» [9]. «Мій принцип такий, – пише М. Кантор, – ваш перший шлюб має бути вашим останнім шлюбом, якщо це можливо, тому що здебільшого наступні шлюби не передбачають прогресивного вдосконалення, а наступний об'єкт рідко є кращим за перший, який ви обрали, тому що, хоча перший раз ви ще молоді та недосвідчені, більшість людей, зрештою, не сильно відрізняються одна від одної» [9]. Тому, якщо пара вирішила не розлучуватися, їй варто навчитися обговорювати садомазохістські провокації одразу після їхнього виникнення, щоб не накопичувати образи. Розлучення не трапляються просто так, це наслідок браку уваги до стосунків, коли пара дозволяє собі дрібні садомазохістські провокації, які акумулюються та справляють сукупний руйнівний вплив на стосунки в цілому. Причини розлучення, які найчастіше називаються, є раціоналізаціями, правда ж полягає в тому, що накопичується надлишок садомазохістських провокацій. Варто виключити садомазохізм із ігрового поля, що справить позитивний вплив на стосунки, особливо якщо хтось із членів діади є мазохістом або садистом [9].

Корпоративний садомазохізм. Може проявлятися в тому, що людина запізно приходиться на роботу чи зарано йде з роботи; вживає алкоголь у робочий час; грає в комп'ютерні ігри замість того, щоб працювати; переглядає сайти з порнографією; свариться чи/та конкурує з колегами в тих випадках, коли можна було б спільно працювати та разом ефективно виконувати поставлені завдання. Емоційні проблеми часто мають ті працівники, які вважають, що не заслуговують на кар'єрне зростання, відчувають страх перед успіхом і бояться показати свої кращі сторони. Керівники також можуть мати емоційні проблеми, через що страждають всі працівники [9].

Садомазохізм компанії. Компанії за своєю корпоративною культурою також можуть бути садомазохістськими. Компанія, яка планує скорочення штату та оголошує про це заздалегідь, але у перспективі нечітко визначеного майбутнього, змушуючи працівників хвилюватися, реалізує у своїй діяльності садистські принципи. Садомазохізм може бути властивий як працівникам, так і керівникам компанії. Одним із проявів садизму може бути ейджизм керівника, зокрема навмисне створення ним бездоказових упереджень щодо підлеглих віком за шістьдесят років. Це деморалізує працівників, змушує їх відчувати, що вік – це недолік, який треба приховати. Як правило, спроби працівників догодити своєму

⁴ Девід Леві ввів термін «суперництво братів і сестер» (*the rival sibling*) у 1941 році, стверджуючи, що для старших братів і сестер «агресивна реакція на новонароджену дитину настільки типова, що можна з упевненістю сказати, що це звичайна риса сімейного життя» [19].

керівнику не призводять до результату, бо ейджизм керівника-сади́ста в цьому випадку не пов'язаний із реальною оцінкою продуктивності працівників, а є проекцією його страху перед старістю на інших. Є боси-сади́сти, які не намагаються активно завдавати болю, задовольняючись спостереженням за стражданнями працівників: вони радіють, коли працівник не може реалізувати свій талант, втрачає красу та здоров'я. Такій людині подобається спостерігати за стражданнями інших, із злорадством розповідати, як вона на концерті в опері почула фальшиві ноти, що друга платівка однієї популярної актриси не була так тепло прийнята, як перша, а багатообіцяючий кандидат допустив обмовку за Фройдом, після чого завершивши свою політичну кампанію, – всі ці невдачі інших приносять їй справжнє задоволення. Є інші боси-сади́сти, які, навпаки, активно беруть справу у свої руки, завдаючи психологічних страждань людям, над якими мають владу.

Садомазохістські працівники. Це самодеструктивні особистості, які шукають способи заподіяти собі шкоду на роботі або взагалі не виконувати роботу. Інколи вибір роботи вже є самодеструктивним кроком: людина обирає роботу, яка приносить їй страждання або, навпаки, людина обирає гарну роботу, але виконує її нездоровим, саморуйнівним способом. Деякі працівники вдаються до деструктивних дій щодо свого тіла, які можуть бути більш або менш очевидними.

Садомазохістський writer's block. М. Кантор наводить приклад невдахи письменника, який відчував, що робив найкраще за тих обставин, які панували в літературному світі, в якому він жив, звинувачуючи у своїй неуспішності свої проблеми з видавцями та критиками, які буцім-то роблять здійснення його мрії неможливим. Чого він не зміг усвідомити, так це те, що його професійну невдачу створив він сам, через своє активне «нічне» життя.

Висновки

Підводячи підсумки, зазначимо, що виходячи із здійсненого нами аналізу можна стверджувати, що розуміння садизму та мазохізму сильно змінилося від часів, коли це явище вперше описав Р. фон Крафт-Ебінг. Якщо для Р. фон Крафт-Ебінга садизм та мазохізм – це лише статеві девіації, то З. Фройд бачить у цих явищах прояв головних рис психічного життя – пасивності та активності, він вважає, що це більше-ніж-перверсії, які неможливо розглядати окремо одна від одної. У Е. Фромма ці поняття набувають широкого соціально-філософського звучання, оскільки вже стосуються не стільки сексуальної сфери, скільки ставлення людини до дійсності та самої себе. Сьогодні ми спростерігаємо соціологізацію поняття садомазохізму. По суті, у терміні «садомазохізм» втілене визнання двоєдності садизму та мазохізму, що робить його філософським та соціологічним концептом, народженим у глибинах психіатрії, який застосовується у зв'язку з аналізом таких звичних для соціології тем, як дискримінація на робочому місці за ознакою статі, гендеру, раси тощо, у дослідженні життя «великого міста» та аналітиці повсякдення. Сучасна соціологія значно більш уважна до афективного та ірраціонального, і це добре, бо дозволяє їй відірватися від занадто раціоналістичного тлумачення повсякдення, яке ми знаходимо у феноменології. Свої подальші дослідження та публікації ми плануємо присвятити висвітленню та розвитку широкого тлумачення садомазохізму, яке обґрунтовується в роботах Л. Ченсер, М. Кантора та деяких інших авторів.

Список літератури:

1. Schütz A. Der Sinnhafte Aufbau Der Sozialen Welt. Eine Einleitung in Die Verstehende Soziologie. 1932. 285 p.
2. Фройд З. Три нариси з теорії сексуальності. Психологія і суспільство. 2008. № 4. С. 45-91.
3. Freud S. The psychopathology of everyday life. Penguin Classics. 2002. 320 p.
4. Weinberg T. S. Sadoomasochism in the United States: A review of recent sociological literature. *Journal of Sex Research*. 1987. 23(1). Pp. 50-69. DOI: <https://doi.org/10.1080/00224498709551341>
5. Moore A. M. Sexual Myths of Modernity: Sadism, Masochism, and Historical Teleology. Lexington Books. 2015. 279 p.
6. Casey R. K. Apocalypse Man: The Death Drive and the Rhetoric of White Masculine Victimhood. Ohio State University Press. 2020. 201 p.
7. Williams T. The Soft City: Sex for Business and Pleasure in New York City. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 2022. 312 p. DOI: <https://doi-org.proxyiub.uits.iu.edu/10.7312/will17794>
8. Kantor M. Passive-Aggression: Understanding the Sufferer, Helping the Victim, 2nd Edition. ABC-CLIO, LLC. 2017. 297 p.
9. Kantor M. Social Sadoomasochism: How Emotional Dominance and Submission Affect People's Lives. ABC-CLIO, LLC. 2019. 288 p.
10. Chancer L. Sadoomasochism in Everyday Life. The Dynamics of Power and Powerlessness. Rutgers University Press; None edición. 1992. 252 p
11. Musser A. J. Sensational Flesh: Race, Power, and Masochism. NYU Press. 2014. 272 p.
12. Newmahr S. Playing on the Edge: Sadoomasochism, Risk, and Intimacy. Indiana University Press, 2011. 244 p.
13. Krafft-Ebing R. Psychopathia Sexualis. Butterworth-Heinemann. 1939. 642 p.
14. Kon I. Einführung in die Sexologie. Verlag: Köln, Pahl-Rugenstein. 1985. 376 p.
15. Colman A. Sexual sadism disorder. A Dictionary of Psychology. 2015. Oxford University Press. URL: <https://www-oxfordreference-com.proxyiub.uits.iu.edu/view/10.1093/acref/9780199657681.001.0001/acref-9780199657681-e-9582> (Last accessed: 16.05.2022)
16. Freud Z. A Child is being Beaten. A Contribution to the Study of the Origin of Sexual Perversions. *International Journal of Psychoanalysis*. 1920. 1. Pp. 371-395.
17. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press. 2006. 283 p.
18. Lew-Starowicz Z. Seks nietypowy. WydawnictwoInstytut Wydawniczy Związków Zawodowych. 1988. 216 s.
19. Fromm E. The Anatomy of Human Destructiveness: New York, Holt, Rinehart and Winston. 1973. 521 p.

19. Stepp G. "Interview: Brothers and Sisters, Unite!". *Vision (Interview)*. *Family and Relationships*. URL: <https://www.vision.org/interview-laurie-kramer-healthy-sibling-relationships-1004> (Last accessed: 16.05.2022).

Отримано 03.03.2022

Прийнято до друку 09.06.2023

SADOMASOCHISM IN EVERYDAY LIFE

Zubariev Oleksandr – PhD in sociology, Department of Sociology V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, alexandr.zubarev@karazin.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9722-2851>

The article examines the phenomenon of sadomasochism in the context of everyday life. It is noted that the constructivist understanding of everyday life is based on the interpretation of social action proposed by M. Weber. Obviously, in Weber's typology, the highest type is the goal rational social action, which assumes a model of a rational person who is guided by rational motives and chooses the most optimal project of action to achieve the set goal. Whereas affective social action is on the margins of sociology's interest. Meanwhile, as Z. Freud demonstrates, the everyday is not some kind of sterile-rational reality, in the everyday the unconscious manifests itself in tricks, erroneous actions, descriptions, etc., which may well be based on unconscious sadomasochistic desires. The author turns to the history of the study of sadomasochism, considering the concepts of such authors as R. von Krafft-Ebing, Z. Freud, E. Fromm, Z. Lew-Starowicz, L. Eidelberg, H. Murray. The article examines the concepts of sadomasochism such modern author as Martin Kantor, who proceeds from the fact that sadomasochism cannot be reduced only to sexual sadomasochism or the practice of BDSM, in fact it is a much broader social phenomenon. According to M. Kantor, in a broad sense, sadomasochism manifests itself in power, control, dominance and submission, a dynamic that is pervasive in our lives, from home to work. We see such examples of sadomasochism as sadomasochistic mothers, children, and fathers in the family circle; sadomasochistic marriages and divorces; corporate sadomasochism; sadomasochistic companies; sadomasochistic workers; sadomasochistic writer's block in the everyday life. In this perspective, the everyday appears before us as a reality where people act not to achieve rational goals, but because of the desire to dominate and submission.

Keywords: *sadomasochism, everyday life, domination, submission, social action.*

References:

1. Schütz, A. (1932) *Der Sinnhafte Aufbau Der Sozialen Welt. Eine Einleitung in Die Verstehende Soziologie*. Springer.
2. Freud, Z. (2008) 'Three essays on the theory of sexuality'. *Psychology and society*. 4. 45-91. [in Ukraine]
3. Freud, S. (2002) *The psychopathology of everyday life*. Penguin Classics.
4. Weinberg, T. S. (1987) 'Sadomasochism in the United States: A review of recent sociological literature'. *Journal of Sex Research*. 23(1). 50-69. DOI: <https://doi.org/10.1080/00224498709551341>
5. Moore, A. M. (2015) *Sexual Myths of Modernity: Sadism, Masochism, and Historical Teleology*. Lexington Books.
6. Casey, R. K. (2020) *Apocalypse Man: The Death Drive and the Rhetoric of White Masculine Victimhood*. Ohio State University Press.
7. Williams, T. (2022) *The Soft City: Sex for Business and Pleasure in New York City*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press. DOI: <https://doi-org.proxyiub.uits.iu.edu/10.7312/will17794>
8. Kantor, M. (2017) *Passive-Aggression: Understanding the Sufferer, Helping the Victim*, 2nd Edition. ABC-CLIO, LLC.
9. Kantor, M. (2019) *Social Sadomasochism: How Emotional Dominance and Submission Affect People's Lives*. ABC-CLIO, LLC.
10. Chancer, L. (1992) *Sadomasochism in Everyday Life. The Dynamics of Power and Powerlessness*. Rutgers University Press; None edición.
11. Musser, A. J. (2014) *Sensational Flesh: Race, Power, and Masochism*. NYU Press.
12. Newmahr, S. (2011) *Playing on the Edge: Sadomasochism, Risk, and Intimacy*. Indiana University Press.
13. Krafft-Ebing, R. (1932) *Psychopathia Sexualis*. Butterworth-Heinemann.
14. Kon, I. (1985). *Einführung in die Sexologie*. Verlag: Köln, Pahl-Rugenstein.
15. Colman, A. (2015) 'Sexual sadism disorder'. *A Dictionary of Psychology*. Oxford University Press. Available at: <https://www-oxfordreference-com.proxyiub.uits.iu.edu/view/10.1093/acref/9780199657681.001.0001/acref-9780199657681-e-9582> (Last accessed: 16.05.2022)
16. Freud, Z. (1920) A Child is being Beaten. A Contribution to the Study of the Origin of Sexual Perversions. *International Journal of Psychoanalysis*. 1. Pp. 371–395.
17. Lew-Starowicz, Z. (1988) *Seks nietypowy*. WydawnictwoInstytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
18. Fromm, E. (1973) *The Anatomy of Human Destructiveness*: New York, Holt, Rinehart and Winston.
19. Stepp, G. (2011) "Interview: Brothers and Sisters, Unite!". *Vision (Interview)*. *Family and Relationships*. Available at: <https://www.vision.org/interview-laurie-kramer-healthy-sibling-relationships-1004> (Last accessed: 16.05.2022).

Received 03.03.2022

Accepted 09.06.2023